

Y GLYDERAU

Enwir yr ardal benodol hon ar ôl tomen neu bentwr o greigiau; a dim ond un cluder 'pentwr, tomen' oedd ar un adeg. Mae'r copaon creigiog ar chwâl yn ganlyniad oerni enfawr yn ystod yr Oes Iâ diwethaf, byddai'r copaon yn sefyll allan rhwng y rhewlifoedd, a elwir yn nunatak yn iaith yr Innuït. Mae ochrau Tryfan yn enwog fel safle hanesyddol i ddringwyr o'r ychydig gopaon lle mae angen dwylo fel arfer i sgramblo at ei ben. Mae clogwyni Cwm Idwal o ddiddordeb mawr hefyd; un o'r prif ardaloedd lle gwnaed arolygon botanegol cynnar ym Mhrydain, yn ogystal â bod yn sbardun i Darwin sylweddoli bod rhewlifoedd wedi erydu'r dirwedd ar un adeg.

Carreg Wastad SH 626571

Carreg 'craig, clogwyn' + gwastad 'fflat, llyfn'; wrth edrych ar y clogwyn ni all fethu sylwi ei frig syth ac union.

Castell y Geifr SH 637594

Castell 'caer' ble mae'r geifr dal yn crwydro; yn gyfeiriad doniol at glogwyn brau. Enw digon syml, mae'r gair gafr yn deillio o'r Frythoneg **gabro-*, Celtaidd Cynnar **gabro-* o wreiddyn Indo Ewropeaidd **kapr-*. Elfen gyffredin mewn nifer o enwau lleoedd.

Clogwyn Bochlwyd SH 657597

Mae'r clogwyn, y llyn a'r cwm wedi eu henwi ar ôl y nant sy'n llifo allan o'r llyn, gyda chreigiau ar y ddwy glan, dyna'r - boch + llwyd.

Clogwyn Du Ymhen y Glyder SH 646581

Weithiau mae angen mwy o esboniad, enwedig os yw'r disgrifydd yn un cyffredin; y graig ddu hon yw'r un yn agos i gopa Glyder Fawr. Nid yw'n enw newydd mae Edward Lhuyd yn cyfeirio ato yn ei lyfr *The Welsh Counties* 1694.

Clogwyn y Geifr SH 638589

Mae'r enw Clogwyn y Geifr yn enw eithaf diweddar, un a ffurfiwyd yn y 1930au yn ôl rhai. Y Castell oedd yr enw i rai ffermwyr lleol gyda'r enw Castell y Geifr fel enw graig ar Y Garn.

Clogwyn y Grochan SH 622572

Enw wedi'i wneud yw hwn, yr enw a ddefnyddir yn lleol ar un adeg oedd Craig y Geifr yn unig. Mae'n debyg mai enw a wneid yn y 1930au yw 'clogwyn' + y + grochan 'callor'; er mwyn osgoi dryswch gyda chlogwyni eraill gydag enwau tebyg.

Clogwyn y Tarw SH 650596

Wrth edrych i lawr o lechweddau Pen yr Ole Wen, grib uwch y clogwyn yn edrych yn debyg i gefn tarw sy'n ymosod, gyda'r clogwyn fel y talcen a'r cynn. Roedd teirw yn cael eu parchu ym mytholeg Geltaidd am eu nerth a'u hymddygiad ymosodol. Mae'r gair tarw, yn tarddu o'r Indo Ewropeaidd **tawros* 'tarw' fel y mae'r Gauleg **tarvos*, **taruos* 'tarw', Hen Wyddeleg **tarb*. Fe welir graig arall o'r enw **Clogwyn Tarw 619577**, nid yw'r enw ar fapiau'r AO.

Craig Cwrwgl SH 616615

A'i enw sy'n dynodi ffurf powlennog peirannau rhewlifol yn hytrach na chyfeiriad at y chwedl ynglŷn â'r morynion yn y cwch.

Craig Ddu SH 619574

Mae'r graig hon yn ddu 'craig' mewn gwirionedd oherwydd y gwlybaniaeth parhaus sy'n staenio'r graig; Mewn cyfnodau o law trwm, mae nifer o raeadrau yn arllwys i lawr wyneb y clogwyn.

Creigiau'r Dena SH 667602

Mae'r nant islaw, o'r enw Dena(u) 'tenau, main' wedi rhoi ei henw i'r clogwyn.

Dinas SH 615586

Yn uchel uwchben Nant Peris mae'n ddigon posibl y bu 'cadarnle' dinas fechan yn y lleoliad hwn; efallai dim ond lloches mewn cyfnod o ymryson. Mae archeolegwyr yn dod o hyd i fwy o fryngaerau o wahanol feintiau drwy'r amser, mae mwy o dystiolaeth hefyd bod pobl yn byw ynddynt yn barhaol.

Dinas y Gromlech SH 629569

Gwelir y ffurf Dinas Cromlech hefyd. Mae cromlech yn feddrod wedi'i wneud o dri neu bedwar carreg enfawr wedi'u gosod ar ben fel cynhalwyr ar gyfer carreg hyd yn oed mwy wedi'i gosod ar ei ben. Credir bod yr enw crom 'plyg, crog' + llech 'slab, carreg' yn dynodi natur fwaog eu hadeiladaeth, neu o leiaf twmpath y ddaear yn chwilota amdanynt. Yn ystod y 18fed a'r 19eg ganrif, credwyd eu bod yn gerrig allor y gwnaeth y Derwyddon aberth dynol arnynt. Mae'n bosibl mai un ffurf gynnar oedd Y Gromlech, roedd y mapiau AO cynnar yn dangos y ffurf Cromlech yn 1838.

Drws Nodded SH 671585

Enw hwyr yn ôl pob tebyg, mae'r elfen gychwynnol braidd yn rhyfedd oherwydd ei leoliad; drws 'mynedfa, agoriad, pas' + nodded 'cysgod'. Fe ellid dod o hyd i gysgod o dan orchudd enfawr y to trawiadol.

Esgair Fawr SH 619584

Nid yw hwn wedi'i enwi ar y map AO presennol, yn syml, esgair 'cefnen' + mawr 'eang' yw hwn. Os na wneir ymdrech i gofnodi'r enwau, enwedig y rhai a dybir yn gyffredin, yna mae'n debygol y bydd yr enwau hyn yn cael eu colli am byth.

Esgair Felen SH 633579

Esgair 'cefnen' + felen, sef y ffurf fenywaidd y gair melyn. Nid yw'r clogwyn amlwg hwn, sy'n uchel i fyny ar ochrau'r Glyderau yn felyn cywir, pan yn sych mae lliw frowngoch iddo. Esgair-felen 1838 AO.

Esgair Lwyd SH 621582

Mae'r esgair hon yn esgair eithaf serth a chreigiog, gyda llawer o wynebau clogwyni bach, ac mae'r graig ymwithiol yn rhoi'r lliw llwyd.

Esgair Maen Gwyn SH 636564

Esgair 'cefnen' + maen 'craig' + gwyn, yn lleol yw 'esgar, ysgar'. Mae'r clogwyn hwn wedi ei adnabod fel Scimitar Ridge i ddringwyr ar un adeg, oherwydd ei ffurf arbennig; mae'r graig yn wynnach ar ochr arall yr hafn fawr.

Gallt yr Ogof SH 693594

Mae gogof yn ffurf amrywiol ar y gair ogof. Ystyr gwreiddiol y gair gallt oedd am lethr coediog; mae hyn yn dal i fod yn berthnasol ymhellach i'r De, ond yng Ngogledd Cymru datblygodd y term i ddisgrifio sbardun neu glogwyn. Fodd bynnag, roedd y graig yn eithaf coediog ar un adeg, mae coed dal ar gael yno. Gallt-y-gogo 1838 AO.

Rhiwiau'r Caws SH 645589

Cofnodir yr enw Rhiwiau'r Caws yn ddyddlyfr Botanegol Samuel Brewer yn 1762; Rhiwiau 'llethrau' + caws 'caws'; Mae'n debyg cyfeirio at y gwythiennau cwarts sy'n croesi ardaloedd uchaf y graig. Ceir hefyd Llwybr Caws, hyd yn oed yn uwch, mae'r llwybr 'llwybr' yn 'balmant' cwarts trawiadol ar y clogwyn uchaf islaw Glyder Fawr. Mae'r cyfeiriadau at gaws yn cael eu cryfhau gan ganfyddiad o natur lechog y clogwyn hwn; mae'n debyg i ddarnau enfawr o gaws, un ar ben y llall.

Y Galan SH 633621

Cal, cala 'pidyn' yn gysylltiedig â'r Gernyweg *kal*, Llydaweg *calc'h* o'r gwreiddyn **qel* 'pigo'. Y Galan 1888 AO 6”.